

'מלחמה לה' בעמלק'

א. הרקע למלחמת עמלק

הרב צבי הבר

א. פתיחה

אחד הנושאים שתופס מקום מרכזי בחג הפורים הוא מצוות מחיית זכר עמלק. העובדה שהצורך במגילת אסתר הוא המן האגגי, ולפי תפיסת רבותינו הוא מצאצאיו של אגג מלך עמלק שהיה בימי שאול, הובילה לקישור החג עם המלחמה הנצחית שיש לנו עם עמלק. עקב כך רבותינו תקנו את קריאת פרשת זכור בשבת שלפני פורים, וכן תקנו לקרוא בתורה ביום פורים את פרשת המלחמה בעמלק שבספר שמות.

המלחמה בעמלק נתפסת כמלחמה מאד מרכזית ומשמעותית וזאת לאור האמור בסוף פרשת בשלח - "כי יד על כס י-ה, מלחמה לה' בעמלק מדור דור", וכן בגלל הציווי למחות את זכר עמלק שמובא בספר דברים. מחיית עמלק היא אחת המצוות שמסמנות וקשורות בגאולת ישראל, כמובא מפי רב יהודה בגמרא:

שלוש מצוות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ להעמיד להם מלך ולהכרית זרעו של עמלק ולבנות להם בית הבחירה.

(סנהדרין כ, ב)

ישנה משמעות ארוכת טווח למלחמה עם עמלק. גם בתוך המצוות העוסקות במלחמה תופסת מלחמת עמלק מקום בפני עצמה.

בסדרת השיעורים הקצרה הזו לקראת חג פורים, נעסוק בענייני עמלק שבחמשה חומשי תורה, שנסובים בעיקרם סביב מלחמת עמלק, והמצווה למחות את זכר עמלק.

נפתח את עיוננו במלחמת עמלק, הרקע והמשמעות, ומשם נתקדם.

ב. הקשיים בסיפור מלחמת עמלק

כשמתבוננים בסיפור המלחמה בעמלק עולים מספר קשיים, הן מתיאור הסיפור והן מתיאור תוצאותיו של הסיפור. הפתח בקריאת הסיפור מסוף פרשת בשלח:

(ח) וַיָּבֵא עַמְלֵק וַיִּלָּחֶם עִם יִשְׂרָאֵל בְּרִפְדִּים: (ט) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל יְהוָה בְּחַר לָנוּ אַנְשִׁים וַיָּבֵא הַלָּחֶם בְּעַמְלֵק מִחַר אֲנָכִי נֶצֶב עַל רֹאשׁ הַגְּבָעָה וּמִטָּה הָאֵל-לְהִים בְּיָדִי: (י) וַיַּעַשׂ יְהוָה כְּאֲשֶׁר אָמַר לוֹ מֹשֶׁה לְהִלָּחֵם בְּעַמְלֵק וּמֹשֶׁה אָהָרָן וְחֹזֵר עָלוּ רֹאשׁ הַגְּבָעָה:

כל הזכויות שמורות ©

(יא) וְהָיָה כַּאֲשֶׁר יָרִים מֹשֶׁה יָדוֹ וְגִבְרַת יִשְׂרָאֵל וְכַאֲשֶׁר יָבִיחַ יָדוֹ וְגִבְרַת עַמְלֵק: (יב) וַיְדִי מֹשֶׁה כְּבָדִים וַיִּקְחוּ אָבוֹ וַיְשִׁימוּ תַחְתָּיו וַיֵּשֶׁב עָלֶיהָ וְאַהֲרֹן וְחֹר תָּמְכוּ בְיָדָיו מִזֶּה אֶחָד וּמִזֶּה אֶחָד וַיְהִי יָדָיו אֲמוּנָה עַד בֹּא הַשֶּׁמֶשׁ: (יג) וַיַּחֲלֹשׁ יְהוֹשֻׁעַ אֶת עַמְלֵק וְאֶת עַמּוֹ לְפִי חָרֵב: פ
(יד) וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה כְּתֹב זֶאת זִכְרוֹן בְּסֵפֶר וְשִׁים בְּאָזְנִי יְהוֹשֻׁעַ כִּי מָחָה אֶת זִכְרֵךְ עַמְלֵק מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם: (טו) וַיְבִן מֹשֶׁה מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא שְׁמוֹ ה' נָסִי: (טז) וַיֹּאמֶר כִּי יָד עַל כֶּסֶף יָ-הֵ מִלְחָמָה לֵה' בְּעַמְלֵק מִדֶּר דָּר: פ

(שמות יז)

פרשה קצרה זו הכוללת תשעה פסוקים, מחולקת באופן מאד ברור לשלושה חלקים שווים באורכם: החלק הראשון הוא תיאור הצרה וההכנות למלחמה, החלק השני הוא סיפור המלחמה שכולל זירת התרחשות כפולה, האחת בשדה המלחמה והשנייה על ראש הגבעה, והחלק השלישי הוא הסיפור שלאחר המלחמה - דבר ה' בעקבות המלחמה והקמת המזבח.

תיאור המלחמה מעלה מספר קשיים חלקם עקרוניים וחלקם נקודתיים.

- א. דרך ההתנהלות של משה - דרך התנהלותו של משה צריכה הבנה. מדוע הוא עולה על ראש הגבעה? האם נצטווה על כך או לא? מדוע הוא לוקח את מטה הא-להים בידו?
- ב. מה פשר התנהלותו של משה על ראש הגבעה, ומה המשמעות של הרמת ידיו? כיצד הרמת ידים זו משפיעה על המלחמה?
- ג. יש כאן בחירה ביהושע שעדיין לא ידוע לנו כלל מי זה. מדוע בחר בו משה?
- ד. ומעל כולם מרחפת השאלה הכוללת והעקרונית - מדוע היה חטאם של עמלק כל כך חמור שזכו למה שלא זכה לו אף עם, שלה' יש מלחמה איתם מדור דור? שאלה שעמדה בפני חז"ל ומפרשים ראשונים ואחרונים.

נרחיב מעט את היריעה בשאלה השלישית שהעלינו, שזכתה להתייחסויות מועטות יחסית לשאלות האחרות. אם נעמיק מעט בשאלה, נמצא שיש לפנינו שתי שאלות שמשלימות זו את זו.

לא ידוע לנו דבר עד כה על יהושע. מדובר בדמות אנונימית עבורנו, שלא ידוע לנו עד כה במי מדובר. מדובר על דמות שזוכה למקום של כבוד בפרשה. הוא מוזכר ארבע פעמים בפרשה, כולל בציווי של הקב"ה למשה אחרי המלחמה - "ושים באזני יהושע". המקרא לא טורח לציין לנו אפילו את שם אביו, ובוודאי שלא את ייחוסו.

הקושי מתעצם לאור העובדה שבמקורות האחרים שבהם מוזכר יהושע בהמשך, כמעט תמיד המקרא מפרש לנו מי הוא ומה תפקידו ומעמדו, ופעמים רבות בשמו המלא: יהושע בן נון.

יהושע מופיע לנו שוב בעליית משה להר סיני:

"וַיִּקַּם מֹשֶׁה וַיְהוֹשֻׁעַ מִשְׁרָתוֹ וַיַּעַל מֹשֶׁה אֶל הַר הָאֵל-לְהִימָ" (שמות כד, יג) - כאן מדגישים שהוא משרת משה, דבר מתבקש לאור העובדה שלא ידוע לנו על יהושע דבר. יהושע שב ומוזכר בזמן חטא העגל כמי ששב עם משה

חזרה למחנה (שמות לב, יז): "וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֶת קוֹל הָעָם בְּרִעָה וַיֹּאמֶר אֶל מֹשֶׁה קוֹל מְלֻחָמָה בַּמַּחֲנֶה" - כאן זו חזרת משה ויהושע למחנה וזה מתבסס על העובדה שיהושע משרת משה התקדם איתו בהר. ובהמשך הפרשה (לג, יא) לאחר הקמת אוהל מועד: "וַדַּבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה פְּנִים אֶל פְּנִים כְּאִשֶּׁר יְדַבֵּר אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ וְשָׁב אֶל הַמַּחֲנֶה וּמְשָׁרְתוֹ יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נוּן נָעַר לֹא יָמִישׁ מִתּוֹךְ הָאֹהֶל" - כאן יש פירוט יותר רחב על יהושע ותכונתו. גם כשאנחנו מתבוננים בספר במדבר אנחנו רואים שבמקומות שבהם מוזכר יהושע התורה מספרת לנו מי הוא. לדוגמה בפרשת בהעלותך בסיפור אלדד ומידד (במדבר יא, כח): "וַיַּעַן יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נוּן מְשָׁרֵת מֹשֶׁה מִבְּחָרָיו וַיֹּאמֶר אֲדֹנָי מֹשֶׁה כְּלָאִם". גם כאן הוא מתואר באופן מלא, והשיא הוא בפרשת שלח, שבכלל נודע לנו ששמו הוא הושע, ומשה קרא לו יהושע.

כל אלו מעצימים מאד את העובדה שאצלנו בפרשה, הוא מוטל לתנ"ך ולמערכה, בלי לדעת שמדובר במשרת משה, בלי לדעת שבכלל הוא יהושע בן נון, כאילו ברור לנו כבר במי מדובר, ואין צורך כלל לתארו ולהזכירו, בניגוד להופעתו בהמשך החומש ובחומש במדבר.

לאילו יש להוסיף שאלות פרשניות נוספות, כמו לדוגמה השאלה בניין בא עמלק, ומיהו בכלל עמלק, מה פשר עשיית המזבח וקריאת שמו? ועוד.

ג. הרקע למלחמת עמלק

אם אנחנו רוצים לדון במלחמת עמלק יש לראות את הדברים בתוך המכלול של האירועים בפרשת בשלח. קריעת ים סוף הייתה אירוע שיא ביציאת מצרים, מעין גושפנקא לעובדה שמדובר ביציאה מעבדות לחירות. מיד לאחר קריעת ים סוף עם ישראל יוצא לתחילת מסעו במדבר. מה שמאפיין את האירועים בפרשת בשלח הוא העובדה שמדובר ברצף של ניסיונות וקשיים שאופייניים להליכה במדבר - המחסור במים, באוכל, אויבים וקושי ההליכה. כשאנחנו מעיינים ברצף האירועים אנחנו יכולים לראות התפתחות מסוימת בדרך ההתנהלות של העם, משה והקב"ה. ננסה לבחון את הדברים בחמשה פרמטרים: הצרה, התנהלות העם, התנהלות משה, תגובת ה', סיכום

1. קריעת ים סוף

בקריעת ים סוף הקב"ה מקדים למשה שהולך להיות כאן מהלך מסוים שמטרתו מעין המכה בפטיש של יציאת מצרים. מה קורה בפועל?:

(ו) וּפְרָעָה הַקְּרִיב וַיִּשְׁאֹא בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת עֵינֵיהֶם וְהִנֵּה מִצְרַיִם נֹסְעֵי אַחֲרֵיהֶם וַיִּירָאוּ מְאֹד וַיִּצְעֲקוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל ה': (יא) וַיֹּאמְרוּ אֶל מֹשֶׁה הַמִּבְּלִי אֵין קִבְרִים בְּמִצְרַיִם לְקַחְתָּנוּ לְמוֹת בַּמִּדְבָּר מֵהַזֹּאת עֲשִׂיתָ לָנוּ לְהוֹצִיאָנוּ מִמִּצְרַיִם: (יב) הֲלֹא זֶה הַדְּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְנוּ אֵלֶיךָ בְּמִצְרַיִם לֵאמֹר חֲדַל מִמֶּנּוּ וְנַעֲבֹדָה אֶת מִצְרַיִם כִּי טוֹב לָנוּ עֲבֹד אֶת מִצְרַיִם מִמָּתְנֵנוּ בַּמִּדְבָּר: (יג) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל הָעָם אֵל תִּירָאוּ הַתִּיצְבוּ וְרָאוּ אֶת יְשׁוּעַת ה' אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה לָכֶם הַיּוֹם כִּי אֲשֶׁר רְאִיתֶם אֶת מִצְרַיִם הַיּוֹם לֹא תִסְפוּ לְרְאֹתָם עוֹד עַד עוֹלָם: (יד) ה' יִלְחֶם לָכֶם וְאַתֶּם תִּחְרְשׁוּ: פ (טו) וַיֹּאמֶר

ה' אֶל מֹשֶׁה מֵה תְּצַעֵק אֵלַי דְּבַר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּסְעוּ: (טז) וְאַתָּה הָרַם אֶת מִטְרָךְ וְנָטָה אֶת יָדְךָ עַל הַיָּם וּבִקְעָהוּ וַיָּבֵאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבֶּשֶׁה:

(שמות יד, י-טז)

ישנה צרה - בני ישראל רואים את המצרים רודפים אחריהם, **הם פונים אל משה בטענה** "ויאמרו אל משה", משה במקרה הזה יודע את המשמעות ומשיב להם - תשובת משה, בהמשך אנחנו מגלים שמשה **צועק אל ה'**, ואז **ה' מגיב** ואומר לו לעשות מעשה - דבר אל בני ישראל ויסעו, ואתה הרם את מטך... ואז מגיעה **הישועה**. מבנה הדברים אם כן הוא - הצרה, תלונת העם אל משה, פניית משה לה', הוראת ה' למשה מה לעשות והתשועה מהדבר.

2. הצרה השנייה היא במרה:

(כב) וַיִּסַּע מֹשֶׁה אֶת יִשְׂרָאֵל מֵיַם סוּף וַיֵּצְאוּ אֶל מִדְבַּר שׁוּר וַיֵּלְכוּ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בַּמִּדְבָּר וְלֹא מָצְאוּ מַיִם: (כג) וַיָּבֵאוּ מִרְתָּה וְלֹא יָכְלוּ לְשִׁתּוֹת מֵיַם מִמֶּרְהָ כִּי מָרִים הֵם עַל כֵּן קָרָא שְׁמֵהּ מֶרְהָ: (כד) וַיִּלְנוּ הָעָם עַל מֹשֶׁה לֵאמֹר מַה נִּשְׁתָּה: (כה) וַיִּצְעַק אֶל ה' וַיֹּרְהוּ ה' עַץ וַיִּשְׁלַח אֶל הַמַּיִם וַיִּמְתְּקוּ הַמַּיִם שָׁם לֹא חָק וּמִשְׁפָּט וְשָׁם גָּסָה: (כו) וַיֹּאמֶר אִם שָׁמוּעַ תִּשְׁמַע לְקוֹל ה' אֶ- לְהִיךְ וְהַיִּשָּׁר בְּעֵינָיו תַּעֲשֶׂה וְהֶאֱזַנְתָּ לְמִצְוֹתָיו וְשָׁמַרְתָּ כָּל חֻקָּיו כָּל הַמַּחְלָה אֲשֶׁר שָׁמַתִּי בַּמִּצְרַיִם לֹא אֲשִׁים עֲלֶיךָ כִּי אֲנִי ה' רַפְּאֵךְ:

(שמות טו, כב-כו)

גם כאן המבנה נשמר באופן זהה: **הצרה**: יש מיים והם מרים, **תגובת העם**: וילנו העם על משה - יש לתת את הדעת להחרפת הטון ביחס לים סוף, כאן מדובר כבר בתלונה, ושם היה רק "ויאמרו". **תגובת משה: צועק אל ה'** - **תגובת ה'**: מורה למשה עץ שישליך למים ואז **התשועה** - המים נמתקים

3. הצרה הבאה - מדבר סין

(ב) וַיִּלְוּנוּ כָּל עֵדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל מֹשֶׁה וְעַל אֶהֱרֹן בַּמִּדְבָּר: (ג) וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִי יִתֵּן מוֹתֵנוּ בְּיַד ה' בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּשִׁבְתֵּנוּ עַל סִיר הַבָּשָׂר בְּאֶכְלֵנוּ לֶחֶם לְשֹׁבַע כִּי הוֹצֵאתֶם אֹתָנוּ: אֶל הַמִּדְבָּר הַזֶּה לְהַמִּית אֶת כָּל הַקֶּהֱל הַזֶּה בְּרָעַב: ס (ד) וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה הֲנִגִּי מִמִּטֵּיר לָכֶם לֶחֶם מִן הַשָּׁמַיִם וַיֵּצֵא הָעָם וּלְקִטוֹ דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ לְמַעַן אֲנַסְנוּ הַיֵּלֶךְ בְּתוֹרְתִי אִם לֹא:

(שמות טז, ב-ד)

- **הצרה** ברורה אם כי לא נאמרת במפורש - **אין אוכל תגובת העם** - מתלוננים על משה - גם כאן ניתן לראות החרפת טון כי כאן מדובר "וילונו כל עדת בני ישראל" - כולם באים בתלונות. לא מפורשת כאן פניית משה לה', דבר חריג ביחס למה שראינו עד כה, אבל יש את **תגובת ה'** - שהוא עתיד להמטיר לחם מהשמים, והפרשה הולכת ומתרחבת להתנהלות עם המן.

המודל כאן חסר בעיקר את פניית משה לה', אם כי ניתן לזהות אותה מתוך הפרשה. הפרשה מעט ארוכה ולא נאריך בזה, אבל לענייננו זה מספיק.

4. רפידים - מסה ומריבה

(א) וַיִּסְעוּ כָּל עֵדֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּדְבַּר סִין לְמִסְעֵיהֶם עַל פִּי ה' וַיַּחֲנוּ בְּרִפְדִּים וְאִין מִיָּם לְשֵׁתֹת הָעָם: (ב) וַיִּרְב הָעָם עִם מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ תָנוּ לָנוּ מִיָּם וְנִשְׁתָּה וַיֹּאמֶר לָהֶם מֹשֶׁה מִה תְּרִיבוּ עִמָּדִי מִה תִּנְסֹסוּ אֶת ה': (ג) וַיִּצְמָא שָׁם הָעָם לַמַּיִם וַיִּלְוּ הָעָם עַל מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר לָמָּה זֶה הַעֲלִיתֶנּוּ מִמִּצְרַיִם לְהַמִּית אֹתִי וְאֶת בְּנֵי וְאֶת מִקְנֵי בְצִמָּא: (ד) וַיִּצְעַק מֹשֶׁה אֶל ה' לֵאמֹר מָה אֶעֱשֶׂה לָּעָם הַזֶּה עוֹד מְעַט וְסִקְלִנִי: (ה) וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה עֲבֹר לְפָנַי הָעָם וְקַח אִתָּךְ מִזְקָנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִטָּרָה אֲשֶׁר הִכִּיתָ בּוֹ אֶת הַיָּאֵר קַח בְּיָדְךָ וְהִלַּכְתָּ: (ו) הֲנִי עֹמֵד לְפָנֶיךָ שָׁם עַל הַצּוּר בְּחֹרֵב וְהִכִּיתָ בַּצּוּר וַיִּצְאוּ מִמֶּנּוּ מַיִם וְשָׁתָה הָעָם וַיַּעַשׂ כֵּן מֹשֶׁה לְעֵינֵי זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל: (ז) וַיִּקְרָא שֵׁם הַמָּקוֹם מִסָּה וּמְרִיבָה עַל רֵיב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל נִסְתָּם אֶת ה' לֵאמֹר הֲיֵשׁ ה' בְּקִרְבָּנוּ אִם אֵין:

(שמות יז, א-ז)

כאן המודל מתקיים באופן מלא. **הצרה** - אין מיים לשתות. **תגובת העם**: הם רבים עם משה - גם כאן יש החרפה של הטון - מריבה. **תגובת משה** - בהתחלה היא הדיפת הטענה, אבל לאחר מכן כשהמצב מחריף הוא צועק אל ה'. **ותגובת ה'** - מורה למשה מה לעשות - להכות בצור, ואז מגיעה **התשועה** - ויצאו מיים רבים.

ומכאן אנחנו מגיעים לפרשה שלנו - מלחמת עמלק -

הצרה ברורה - עמלק בא ונלחם עמם - והנה כאן כל המערכת נשברה - אין פנייה של משה לה' ואין הוראה של ה' למשה מה לעשות! יש לתת את הדעת לעובדה שבכל החלק הראשון של ההכנות למלחמה והמלחמה אין שום אזכור של ה' בתוך המערכת! יתרה מזו אם אנחנו בוחנים את הפרשות בספר שמות על פי פרשיות התורה - פרשה פתוחה וסגורה - מדובר בפרשייה הראשונה מאז התגלות ה' למשה בסנה שלא מוזכר שם ה' בכל הפרשייה! מדובר בפעם היחידה שמשה רבינו עושה משהו שה' בכלל לא ציווה אותו מרגע ההתגלות למשה! - דבר זה אומר דרשני.

רש"י בתחילת הפרשה הביא את דברי רבותינו במדרש:

(ח) ויבא עמלק וגו' - סמך פרשה זו למקרא זה, לומר תמיד אני ביניכם ומזומן לכל צרכיכם, ואתם אומרים (פסוק ז) היש ה' בקרבנו אם אין, חייכם שהכלב בא ונושך אתכם ואתם צועקים אלי ותדעון היכן אני. משל לאדם שהרכיב בנו על כתפו ויצא לדרך, היה אותו הבן רואה חפץ ואומר, אבא טול חפץ זה ותן לי, והוא נותן לו, וכן שניה וכן שלישית, פגעו באדם אחד, אמר לו אותו הבן ראית את אבא. אמר לו אביו אינך יודע היכן אני, השליכו מעליו ובא הכלב ונשכו:

(רש"י שמות טז, ח)

לפי מה שראינו עד כה, אנחנו מבינים בצורה ברורה את דברי המדרש - ה' לא מופיע כאן. עם ישראל אמר היש ה' בקרבנו אם אין, ואז אנחנו רואים מה קורה כשאין ה' בקרבם.

מה קרה עם בוא הצרה? האם משה צעק אל ה', "והמנוי שאליו חייגתם אינו זמין כעת" או אולי משה רבנו הבין שאין טעם לצעוק אל ה' אחרי שעם ישראל אמר "אם יש ה' בקרבנו אם אין" - אין לדעת, אבל דבר אחד ברור. הקב"ה לא מופיע כאן בפרשה. למעשה משה רבנו צריך להתמודד עם הצרה הזו ולתת מענה בכוחות עצמו.

בעיני הדבר המשמעותי שעומד כרגע בפני משה הוא החזרת ה' למערכת. החזרת ה' ללב העם והחזרת ה' לתוך המלחמה מתוך הבנה ברורה, שאם אין ה' בקרבנו אז לא ניתן לעשות דבר.

זהו מבחן מהותי של משה רבינו - מה משה עשה, כיצד הדברים הללו קשורים ליהושע ולפעולתו של משה - נדון אי"ה בפרק הבא.